

III. ЕКОНОМІЧНА, СОЦІАЛЬНА ТА ПОЛІТИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3 : 32

С.І. Сюткін

ПОЛІТИЧНА КАРТА СВІТУ ЯК СУПЕРОБ'ЄКТ ПОЛІТИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

У статті аналізуються міжпредметні зв'язки політичної географії та розглядаються різні контексти вживання поняття «політична карта світу». Абстрактно-наукове розуміння політичної карти пропонується в якості супероб'єкта політичної географії. Зроблена спроба впорядкувати поняттєво-термінологічний апарат політико-географічних досліджень політичної карти світу.

Постановка проблеми. Різноманітні політичні відомості завжди були присутні в географічних країнознавчих описах. Згодом з'явився й термін «політична географія», який стали вживати коли йшлося про розгляд політичної будови держав чи ситуації на політичній карті світу. Політичну географію як самостійну науку започаткував німецький антропогеограф Фрідріх Ратцель, який надрукував першу статтю з цієї проблематики у 1885 р. та першу монографію під назвою «Politische Geographie» у 1897 р.

Політична географія, з одного боку, – наука політична, оскільки вивчає в першу чергу політичні відносини, явища і процеси; але в той же час вона є географічною, тому що має на меті вивчення конкретних територіальних соціально-економічних систем та взаємозв'язків між їх елементами.

Політична географія – одна з галузей науки, що знаходиться на стику наукових дисциплін, саме такі дослідження в сучасних умовах розвиваються найбільш інтенсивно. Об'єкти досліджень таких галузей науки не просто межують між собою, але й певною мірою накладаються.

Формулювання мети дослідження. Названі обставини ускладнюють уніфіковане розуміння об'єкта дослідження політичної географії. Але ж від того, наскільки правильно й конкретно визначено об'єкт (предмет, мету і завдання тощо), залежить результативність і конструктивність усієї наукової діяльності. Загально визнано, що об'єкт дослідження – це певний фрагмент реальності (предметної або духовної), на який спрямована пізнавальна чи практична діяльність або, іншими словами, до якого прикута увага (рефлексія) дослідника. Об'єкт існує незалежно від наших знань та уявлень про нього.

Виклад основного матеріалу. У системі політичних наук політична географія має тісні зв'язки з політологією, міжнародним правом, наукою про міжнародні відносини, адміністративним правом і вносить у регіональні та порівняльні аспекти цих наук потужний географічний контекст. Пов'язана політична географія також з історією, міжнародною економікою, етнографією, релігієз-

навством та іншими науками. Спорідненою з політичною географією є геополітика. Об'єкти дослідження цих наук на макрорівні частково збігаються. Різниця – у відмінностях предмета дослідження. Прикладна геополітика до того ж практично завжди заангажована (з позицій інтересів певної держави).

Політична географія, подібно країнознавству, «синтезує» висновки військової географії, географії господарства, населення, культури та інших складових географічної науки. Це дозволяє розцінювати політичну географію не тільки як особливу науку, але й як наскрізний напрямок, що «пронизує» всю суспільну географію. Тому цілком обґрунтованими є пропозиції щодо викладання політичної географії у профільній школі [8].

У сучасній політичній географії почали вже формуватися й певні підгалузі, для яких можна визначити цілком самостійні об'єкти дослідження (наприклад, електоральна географія, етнополітична географія, політична географія Світового океану та його акваторій тощо).

Отже, **політична географія** – це суспільно-географічна наука, що вивчає формування політичної карти світу, розміщення і територіальне поєднання політичних сил в їх взаємозв'язку з просторовою організацією життя суспільства (кордонами, адміністративно-територіальним поділом та ін.).

Об'єкт політичної географії – територіально-політичні системи (ТПС), які взаємодіють між собою та з геопростором. Територіальна політична система – це сув'язь різноманітних елементів політичної сфери, яка функціонує на певній території. Зрозуміло, що ці системи відрізняються складністю і масштабом. Граничним (максимальним) об'єктом дослідження для політичної географії виступає політична карта світу.

Поняття «політична карта світу» має подвійне смислове навантаження. В утилітарному розумінні – це географічна карта (атлас) Землі або регіону, на якій відображена різноманітна політико-географічна інформація, у абстрактному (науковому) – усе розмаїття даних про тканину політичного життя світу, окремих регіонів і країн.

Політична карта світу – це сформована сукупність (система) суверенних держав, залежних територій, Антарктиди та вод Світового океану.

Провідна сукупність об'єктів, зображених на ній – це *території, країни та держави*. Найширшим за використанням і змістом є термін «територія».

Територія – частина поверхні суходолу на Землі з властивим тільки їй набором природних і створених людською діяльністю ресурсів, що має певні просторові межі та географічне положення.

Відповідно, коли йдеться про морські простори, вживається термін «акваторія». Аквації Світового океану все активніше долучаються до політичного життя планети, оскільки мова йде про свободу судноплавства, використання природних ресурсів, екологічну безпеку тощо. Слушним є вживання узагальнюючого родового поняття «геотерія», в якому об'єднується зміст понять територія, акваторія та аеротерія [1].

Країна – це територія з визначеними кордонами і заселена певним народом, що в політико-географічному відношенні може мати державний суверенітет або бути залежною. Загалом на політичній карті світу налічується близько 230 країн (різні автори називають від 224 до 237 країн; але абсолютна точність є неможливою і навіть некоректною через існування таких спірних територій, як Фолклендські Острови; невизнаних і самопроголошених держав, починаючи від Турецької Республіки Північний Кіпр або Придністровської Молдавської Республіки і завершуючи віртуально-анекдотичною Сіландією).

В сучасному світі існує ціла низка несуперенних утворень (колонії, напівколонії, окуповані території, спірні території, підопічні території, нейтральні зони та інші), по відношенню до них можна використовувати узагальнюючий термін «залежні території». Кількість залежних територій перевищує три з половиною десятки [10].

Держава – суперенне політичне утворення, країна з певною територією, населенням, господарством і політичною владою в ній. Держава є основним носієм прав і обов'язків у міжнародних відносинах. Отже, держава – найбільш важлива політико-географічна одиниця. Лише держави можуть бути членами міжнародних організацій (ООН, МВФ, СБРР та ін.), всі інші об'єкти політичної карти мають відносно менше значення [2, 5, 6, 7].

Головною юридичною ознакою держави є суперенітет. Для забезпечення свого суперенітету незалежні держави створюють системи законодавчої, виконавчої та судової влади, валютно-грошову систему, митну службу, органи безпеки, національні збройні сили тощо.

Територія держави – це частина земної кулі, що включає в себе сушу та води, їх надра, повітряний простір над ними, які знаходяться в кордонах держави та під її суперенітетом.

До державної території належать також екстериторіальні елементи: кораблі, літаки, морські кабелі поза межами власне території держави, території посольств, генеральних консульств, дипломатичних місій і представництв даної держави, на які поширюється її суперенітет.

Не слід плутати *державну* територію з *етнічною*, тобто частиною земної поверхні, яка історично суцільно заселена певним народом. Скажімо, українська державна територія не збігається з українською етнічною територією, а курдська етнічна територія розташована у межах територій п'ятих держав (Туреччина, Сирія, Ірак, Іран, Азербайджан).

Державний кордон – це дійсно визначені на земній поверхні або уявні, але позначені на карті лінії, що визначають межі сухопутної та водної території держави. У випадку виходу держави до морів та океанів державним кордоном вважається зовнішня межа територіальних вод.

Процес встановлення державних кордонів відбувається у два етапи – спочатку делімітація, а потім демаркація. Делімітація – це договірне визначення напрямку та положення кордонів з додаванням відповідної карти; демаркація – це безпосереднє встановлення кордонів на місцевості [11].

Територіальні води – морський 12-мильний пояс, що прилягає до узбережжя або внутрішніх вод держави. У першому випадку 12 морських миль відраховується від лінії найбільшого відпливу. Морська миля є несистемною одиницею виміру (ця відстань інакше ще називається «вузол»).

Внутрішні води – це розташовані в межах державної території озера, річки, канали, а також внутрішні моря, затоки, бухти та лимани, що мають ширину проходу менше 24 морських миль.

За межами територіальних вод прибережних країн усі держави мають право вільного торгового та військового судноплавства, вільного прольоту над морем. Міжнародним правом закріплено статус «відкритого моря», акваторія якого перебуває у спільному користуванні всіх держав і народів, у тому числі й континентальних [13]. З огляду на важливе транспортно-географічне та військово-стратегічне значення деяких морських проток, які повністю потрапляють до територіальних вод прилеглих держав, їм надано статус міжнародних згідно спеціальних угод (Гібралтар, Зунд, Босфор, Дарданелли).

Використання біологічних багатств та мінеральних ресурсів Світового океану давно вже набуло індустріальних масштабів [9, 10, 12, 14]. Тому група латиноамериканських країн наприкінці 60-х років ХХ століття виступила ініціатором встановлення 200-мильних морських економічних зон, які є відкритими для вільного судноплавства, але в них забороняється будь-яка господарська діяльність (вилов риби, заготівля водоростей, видобуток корисних копалин тощо) без дозволу держави-хазяйки. Зараз на морські економічні зони припадає 40% акваторії Світового океану.

Особливим об'єктом політичної карти світу є Антарктида. Це нейтральна демілітаризована територія, статус якої регулюється Договором про режим Антарктиди, підписаним 1959 р. у Вашингтоні. Держави, що підписали договір, погодилися «заморозити» свої територіальні претензії на антарктичні райони, які не можна використовувати як військову базу або театр воєнних дій.

Будь-яка господарська діяльність в Антарктиді заборонена, крім проведення науково-дослідних робіт. Українська наукова станція «Академік Вернадський» (колишня британська «Майкл Фарадей», що була передана українським полярникам 6 лютого 1996 р.) розташована за координатами 66°15' південної широти та 64°16' східної довготи на острові Галіндез Аргентинського архіпелагу [7]. Дякуючи участі в антарктичних дослідженнях Україна отримала квоту щодо вилову криля і риби у шельфовій зоні Антарктиди.

Слід визнати, що крім розглянутих вище загальноновизнаних «гравців» політичної карти світу, у XXI столітті швидко зростає значення нових агентів світосистемних процесів [2, 3, 4]. Такими є транснаціональні корпорації і банки (ТНК і ТНБ), міжнародні організації (МВФ, СБРР, СОТ, ФАО, ЮНЕСКО тощо), регіональні інтеграційні системи (ЄС, НАФТА, АСЕАН та інші), світові міста, насамперед Нью-Йорк, Токіо, Лондон, Париж, Берлін, Мюнхен та інші.

Якщо раніше реалізація зв'язків між компонентами світосистеми здійснювалася шляхом руху товарів і послуг на ринку, то в умовах сучасної інформаційно-технологічної революції сформувалася небачена суперсистема фінансово-інформаційних зв'язків у масштабах всієї планети. Нової якості набувають цивілізаційні комунікації в галузях культури, мистецтва, спорту, мас-медіа, шоу-бізнесу.

Висновки. Політична географія – «стикова» галузєво-комплексна наукова дисципліна, що «пронизує» всю суспільну географію. Граничним об'єктом її досліджень виступає політична карта світу, як найбільша за масштабами територіальна політична система.

Література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Дергачев В.А. Геополитика. – К.: ВИР-А, 2000. – 448 с.
3. Дністрянський М.С. Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 114 с.
4. Каледин И.А. Политическая география: истоки, проблемы, принципы научной концепции. – СПб: Наука, 1996. – 340 с.
5. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 479 с.
6. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. – К.: Либідь, 2003. – 420 с.
7. Політична географія і геополітика / За ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
8. Сорока М. Програма курсу «Політична географія» // Географія та основи економіки в школі, 2002. – № 3. – С. 8 – 10.
9. Сюткін С.І., Леонтєва Г.Г., Мартиненко В.О. Економічна та соціальна географія. Запитання, завдання, тести. – К.: ВЦ «Академія», 1999. – 144 с.
10. Сюткін С.І., Леонтєва Г.Г. Економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. Книга-зошит. – Суми: Університетська книга, 2004. –

246 с. 11. Сюткін С.І. Соціально-економічна географія: терміни і поняття. – Суми: Медіа Інформ, 2007. – 44 с. 12. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с. 13. Трохимчик С.В., Федунь О.В. Політична географія світу. – К.: Вища школа, 2007. – 422 с. 14. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с.

Summary

S.I. Siutkin. **The Political Map of the World as the Superobject of Political Geography.**

In this article interobject links of political geography are analyzed and different contexts of using the notion «the political map of the world» are examined. Abstractly scientific understanding of the political map of the world is offered as the superobject of political geography. An attempt to put in good order the notional-terminological apparatus of political-geographical exploration of the political map of the world was made.

УДК 911.3 : 32

Л.О. Хоменко

КІЛЬКІСНА ОЦІНКА ГОСТРОТИ МІЖЕТНІЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті представлений авторський підхід щодо класифікації міжнародних та міжетнічних конфліктів. Також обґрунтовується відповідність обраних показників реальному стану міжнародних відносин.

Постановка проблеми. Поняття конфлікт (груповий чи особистісний) зазвичай ототожнюється із психологічними науками, але аж ніяк не із географією. Проте, зараз прикладна геополітика активно займається проблемою дослідження конфліктів між державами або етносами. Тож немає сумніву, що проблемою міжнародних конфліктів мають займатися й географи також. В.О. Дергачов виділяє навіть окрему дочірню науку – геопсихологію [1]. Тема проблеми конфліктів із географічної точки зору розглядається новою складовою суспільної географії – геоконфліктологією [2]. Проблеми, які покликана вирішувати ця наука, мають велику актуальність за наших часів.

Конфлікти між етносами чи народами міцно ввійшли в нашу буденність. В новинах часто можна почути про міжетнічні сутички в Китаї, Африці та навіть в Європі. Міжетнічні конфлікти із використанням зброї притаманні навіть для таких розвинених культурних європейських держав, як Іспанія чи Великобританія. Тому вважаю доцільно ввести критерії, загальні для всіх держав. Ці критерії можна згрупувати в розроблений індекс можливості конфліктів, який власне відбиватиме реальну картину в світі.

Формулювання мети. Розробити індекс можливості міжнародного чи міжетнічного конфлікту та показати різний генезис та причини конфліктів. Дати характеристику окремим державам та регіонам за отриманими показниками.

Виклад основного матеріалу. Формула, за якою розраховується індекс, досить проста і водночас дієва. Вона побудована за принципом «більше-менше»